

El concepte d'autonomia en el desenvolupament infantil primerenc

Coherència entre la teoria i la pràctica

Myrtha Hebe Chokler

Els abordatges dels nens¹ amb trastorns del desenvolupament en la protoinfància,² tant a nivell de la criança, com de l'educació o de la teràpia, estan determinats per marcs teòrics, creences, opinions i sabers distints que consideren com són els processos essencials biopsicosocials en els quals es constitueix un subjecte. A partir d'això, es plantegen rols i accions necessaris de la família, de l'entorn, de les institucions per promoure'ls i sostenir-los. Els descobriments de la doctora Emmi Pikler sobre la gènesi de la motricitat en el nen petit i les seves implicacions en la personalitat en conjunt han ofert una contribució fonamental a la psicologia genètica i a la pedagogia, atès que han plantejat una redefinició necessària de la noció de competència i del concepte d'autonomia des de la primera edat.

Paraules clau: autonomia, competència, motricitat, iniciativa, llibertat de moviment, seguretat afectiva.

Considerant el desenvolupament com els canvis que permeten a un subjecte passar progressivament d'estadis de més dependència a uns altres de més autonomia, aquesta es reconeix sempre de manera explícita o implícita com un dels objectius prioritaris de l'acció de la persona adulta respecte al nen.

La motricitat i la sensorialitat constitueixen l'estructura de base, però, al seu torn, formen també la condició essencial i potser única de l'existència del bebè, de les relacions que estableix

amb el medi, de les seves formes d'expressió i de comunicació, dels instruments dels quals se serveix per adaptar-se de manera activa al món que li arriba en el moment exacte en què hi treu el cap.

Tots els bebès fan servir la seva motricitat, no només per desplaçar-se o agafar els objectes, sinó, sobretot, per expressar les seves emocions, interessos i ansietats, per pensar i aprendre.

La vida del bebè és la seva sensoriomotricitat, i l'autonomia, encara precària, existeix i es desenvolupa des del començament en la intensa vivència de la seva sensoriomotricitat.

Reconeixent per a l'infant l'indispensable i indelegable rol de l'adult com a embolcall continent, com a mediador i com a introductor en el món social de la llei, de la cultura i del llenguatge, em sembla oportú reflexionar sobre el concepte d'autonomia —diferenciant-lo del de *falsa autonomia o pseudoautonomia*³—, les seves condicions subjectives i objectives, com també la relació amb la pràctica concreta de l'atenció primerenca.

Parlar d'activitat autònoma és per a nosaltres reconèixer que el bebè és un subjecte d'acció i no solament de reacció des de l'edat més primerenca. Acció que implica operació intencional sobre el medi extern i transformació recíproca entre subjecte i medi.

Segons Winnicott (1975): «En un estadi primitiu de constitució d'un mateix, és l'adapta-

Tots els bebès fan servir la seva motricitat, no només per desplaçar-se o agafar els objectes, sinó, sobretot, per expressar les seves emocions, interessos i ansietats, per pensar i aprendre

ció activa al medi (al seu medi, que no és un de qualsevol ni tot el medi) el que permet que el bebè "existeixi, sigui", en lloc de solament reaccionar».

La dialèctica i la dinàmica del desenvolupament assenyalen que porcions cada vegada més

importants d'autonomia solament es poden concretar aquí i ara a partir de l'existència prèvia — encara embrionària i potencial en cada estadi—d'esbossos d'autonomia, que, en interacció amb el medi i per maduració funcional, esdevenen més complexes i es diferencien progressivament.

El reconeixement de l'existència real de les accions autònomes, de com apareixen i de com s'expressen en cada moment, és la condició bàsica per desenvolupar-les ulteriorment.

Un bebè, per exemple, que encara no s'asseu per ell mateix, de manera espontània i autònoma, als vuit mesos és capaç, això no obstant, de girar, de reptar i de traslladar-se activament a la recerca d'objectes que li interessen, que selecciona i que compara, explorant-ne les característiques físiques i/o les relacions logicotopològiques (la proximitat, les inclusions possibles de l'un en l'altre, etc.). El mateix bebè coaccionat a mantenir-se assegut, fins i tot repenjat o agafat en una cadireta, si encara no està prou madur per fer-ho, amb el tronc encrespat, en un equilibri precari, amb un sentiment íntim d'instabilitat i inseguretat, es veu obligat a quedar-se fixat, rígid en aquesta posició, alerta per por de caure o, si cau, impotent —en un descuit inconscient d'ell mateix—, reforça la dependència de la persona adulta per canviar de postura o per accedir a l'objecte. Tens, per sostenir el seu tronc, torna barroera la manipulació, limita les seves possibilitats d'exploració i d'atenció.

Quan es permet a un bebè emprendre una activitat per la seva pròpia iniciativa i dur-la a terme fins que s'acaba, es poden percebre i captar els seus instruments, les seves habilitats, els seus interessos i comprendre la direccionalitat, el «sentit» i la significació de la seva acció.

El coneixement fi i detallat de l'activitat autònoma del protoinfant amb totes les formes que pot adoptar, aporta una gran riquesa de dades sobre les estratègies individuals i, per tant, individuals, en les quals el bebè es compromet, corporalment i psíquicament, en cada estadi del seu desenvolupament, per autoconstruir-se des del punt de vista intel·lectual, pràctic i social, acompanyat i sostingut per la trama afectiva i acurada d'adults significatius. I això és essencial en el desenvolupament de qualsevol criatura, esdevé indispensable en l'infant amb dèficit o desavantatges de qualsevol mena, que impliquen un patiment per a ell i per al seu entorn, amb les dificultats conseqüents d'adaptació, però, sobretot, de reconeixement de les seves potencialitats, dels seus desitjos, de les seves pors, dels seus interessos i de les seves competències com a persona, malgrat la patologia que pateix i més enllà d'aquesta.

Autonomia significa aleshores que la persona, en aquest cas, el nen petit, durant la seva activitat espontània:

- És capaç d'actuar a partir de la seva *pròpia iniciativa*.
- Posseeix un equipament biològic, funcional, emocional i cognitiu madur per al programa d'acció que s'ha proposat assolir, per la qual cosa aquest esdevé *pertinent i adequat*.
- Té una *actitud de qüestionament i de sorpresa* davant del descobriment. El desenvolupament de l'acció i les preguntes que es va plantejant revelen el nivell de maduració global i el dels seus interessos.

- Al mateix temps, la disponibilitat i l'experiència acumulada li permeten tenir una certa predictibilitat o possibilitat d'anticipació d'un efecte en funció del conjunt de la seva vivència i del sentit que ell mateix atribueix a la seva acció.
- Això li permet gaudir d'una certa dosi de decisió, d'elecció possible a partir de disposar i de poder processar prou informació per organitzar i reajustar el seu projecte d'acció al seu nivell. És a dir, que no solament sap fer o pot fer, sinó que sobretot vol fer i pot decidir quan i com actua.

La nostra concepció d'autonomia considera que el nen viu i opera en cada moment de la seva vida amb els instruments madurats, perceptuals, motors, emocionals, afectius i cognitius que ell ja posseeix, desplega tots els seus recursos mentre prepara els que adquirirà més endavant, tot i que encara no en disposi.

Estimular-lo, incitar-lo, seduir-lo o forçar-lo perquè utilitzi els que encara no posseeix, per als quals encara no està madur o no se'n sent prou, no solament no n'accelera la maduració, sinó que l'obstaculitza, la qual cosa l'obliga a utilitzar esquemes inapropiats o barrers, amb un fort sentiment d'incompetència, d'ineptitud, d'inseguretat, exercint moviments o accions fragmentats, als quals ell no pot trobar sentit, però que li són exigits o proposats

per la persona adulta a la qual està sotmès afectivament.

La criatura autònoma, per contra, en contacte i interacció permanent amb l'ambient que l'envolta, construeix amb els

seus propis mitjans, aquí i ara, el seu programa d'acció, basat en el seu nivell de coneixement actual. D'aquesta manera també construeix, sincrònicament, les bases del coneixement futur, integrant-lo en estructures cada vegada més complexes i més diferenciades. Però simultàniament a l'apropiació dels continguts i dels coneixements, construeix i reconstrueix, perfecciona, ratifica i rectifica els instruments, els esquemes i els models cognitius, emocionals i actitudinals implicats en el seu procés personal de coneixement, elaborant les seves pròpies modalitats, estratègies, estils d'aproximació al coneixement, és a dir, allò que Quiroga (1991) va anomenar les «matrius d'aprenentatge».

Amb els seus esforços personals dosificats, autoregulats, dirigits per la pròpia iniciativa, l'infant aprèn a observar, a actuar, a utilitzar el seu cos, a preveure el resultat de la seva acció, a modificar els seus moviments i els seus actes, a registrar i tenir en compte els propis límits; aprèn sense ànsia la prudència i la cura d'ell mateix, aprèn a aprendre. En una paraula, desenvolupa la seva competència exercint i exercitant les competències que posseeix.

Però aprèn, ahora, quelcom molt més important: la confiança en ell mateix, en les seves pròpies percepcions, en els seus propis interessos, en els seus qüestionaments, en les seves conclusions, en els seus propis encadenaments lògics i en les seves pròpies maneres de resoldre les situacions problemàtiques. I, sobretot, percep el valor i el lloc que la persona adulta adjudica al desenvolupament de l'autoconfiança, de l'autoestima en la constitució de la seva personalitat.

Obligar l'infant a fer quelcom determinat, dirigir-lo, pressionar-lo des del punt de vista motriu o en la seva recerca cognitiva en reforçar la dependència i el sentiment íntim que ell,

La continuïtat del moviment lliure, autoregulat, en relació amb l'entorn i amb un projecte autoconstruït, permet al bebè constituir al mateix temps una continuïtat psíquica en el pensament i el sentiment de continuïtat de si mateix

Al llarg de l'activitat autònoma, el nen s'agrega al plaer de dominar l'acte motor, al plaer de dominar l'activitat mental, que no remet solament a apropiar-se de la realitat externa, sinó, sobretot, de la seva realitat interna: el plaer de ser ell mateix, autor i protagonista en la seva vida quotidiana, no solament en el pla motor, sinó també en l'emocional, el cognitiu i el relacional

per si mateix, sense la persona adulta, no pot voler, ni pot saber, ni pot poder, competències que el defineixen com a subjecte. En una paraula, aprèn que per si mateix és incompetent, que sol no pot ni en sap, i això va construint una «metacognició», una imatge pròpia, reflex també de la imatge, del mirall que li torna la

persona adulta, que no el reconeix com a subjecte actiu i present i no confia en la seva autonomia.

El que incumbeix l'adult és aleshores assegurar al nen les condicions de l'entorn afectiu, social i material, perquè se'l pugui fer seu i dominar-lo amb els instruments i els procediments de què ja disposa. Des d'aquesta percepció, aleshores, per garantir-li les condicions a fi que pugui realitzar una activitat autònoma, és indispensable que l'adult posseeixi un profund coneixement del desenvolupament infantil en general i d'aquest nen en particular.

Aquesta consideració sobre les competències d'autonomia no és òbvia en la consideració de la majoria de les persones que s'ocupen de la criança, de l'atenció primerenca o de la teràpia dels nens, tant se val que es tracti de familiars o de professionals de l'àmbit de la protoinfància. Prova d'això és l'escàs coneixement que encara tenen de les formes genètiques, fisiològiques del desenvolupament postural i motor descobertes per la doctora Pikler, com també la insistència, a la seva bibliografia tradicional i en els programes d'estimulació precoç i primerenca, de pràctiques que distorsionen o que intenten avançar i/o forçar la seqüència i els ritmes

propis d'adquisicions i aprenentatges pertinents a cada estadi.

Quines són les condicions subjectives per a l'activitat autònoma?:

- La seguretat afectiva, base de la confiança en un mateix i en l'altre, que es constitueix des de la qualitat i l'estabilitat amb què es teixeix quotidianament el vincle d'afecció.
- La llibertat de moviments, assegurada pel desenvolupament postural autònom, tal com ha estat definit i descrit per Pikler.

Quines són les *condicions objectives* per a l'activitat autònoma?:

- D'una banda, l'espai segur, ampli i adequat a les seves possibilitats de desplaçament, la roba, els objectes i les joguines pertinents, interessants, prensibles, adequades per a aquest nen en particular en aquest moment i en aquesta situació de la seva vida i de la seva activitat potencial.
- D'altra banda, el temps d'activitat, i el de repòs, que solament es poden autoregular, són font d'experiències essencials i estructurals. L'alternança entre els temps de joc autònom, amb els diversos ritmes i modalitats que presenta, i els temps de les atencions, plens d'interacció i comunicació amb la persona adulta, es nodreixen recíprocament.

Els períodes d'activitat lliure concretats en un temps regular i habitual en què el bebè va reconeixent ràpidament la successió de gestos i d'activitats repetides quotidianament, verbalitzades per l'adult, s'inscriuen en un ritual que permet al bebè tenir punts de referència estables, amb l'anticipació progressiva i una orientació i organització espaciotemporal, que el

prepara des dels punts de vista corporal i psíquic en l'esdevenir de la situació en què s'està veient implicat.

Aquests són temps importants d'estructuració somatopsíquica per al bebè sa i molt més encara per al que pateix alguna patologia. El protoinfant té necessitat del seu temps, amb el seu ritme personal, per iniciar, desenvolupar i culminar l'acció en la qual està compromès, sense interferències, però amb la mirada empàtica, atenta i l'actitud disponible de l'adult.

La continuïtat del moviment lliure, auto-regulat, en relació amb l'entorn i amb un projecte autoconstruït, permet al bebè constituir al mateix temps una continuïtat psíquica en el pensament i el sentiment de continuïtat de si mateix. Mentre experimenta una vivència global en l'acció, amb una sensació profunda de competència, consolida el sentiment d'ell mateix i el procés d'individuació i també de socialització. Aquest és el requisit per construir les representacions mentals i, entre aquestes, les del seu propi esquema corporal i les d'unitat i consistència de la seva persona.

Al llarg de l'activitat autònoma, el nen s'agrega al plaer de dominar l'acte motor, al plaer de dominar l'activitat mental, que no remet solament a apropiat-se de la realitat externa, sinó, sobretot, de la seva realitat interna: el plaer de ser ell mateix, autor i protagonista en la seva vida quotidiana, no solament en el pla motor, sinó també en l'emocional, el cognitiu i el relacional.

L'experiència de molts anys de tractar i ajudar nens amb diverses dificultats o patologies i els seus familiars ha permès comprovar fins a quin punt aquestes premisses de la doctora Pikler són totalment aplicables, tant a la

llar com en els diferents àmbits educatius, formals o informals, i no solament això, són essencials perquè es garanteixi al nen amb discapacitats o necessitats especials la possibilitat de desplegar el conjunt de potencialitats que totes les persones tenim dret a desenvolupar com a subjectes.

HEM PARLAT DE:

- Cura d'un mateix.
- Descoberta de l'entorn.
- Aprenentatge i desenvolupament motor.

Notes

1. El terme *nen* s'utilitza en aquest article per referir-se a nens i nenes indistintament.
2. Etapa del desenvolupament infantil que designa el període previ als tres anys i que implica característiques, estructures i dinàmiques molt particulars en la constitució biopsicosocial de les «matrius d'aprenentatge» de la persona.
3. Concepte desenvolupat per la doctora Judit Falk (1997), una de les col·laboradores més estretes de la doctora Emmi Pikler a l'institut Lóczy de Budapest.

Referències bibliogràfiques

- FALK, J. (1997): *Mirar al niño*. Buenos Aires. Ariana.
- PIKLER, E. (1970): «El desarrollo de los grandes movimientos motores y la estructura del entorno». *La Hamaca*, núm. 8.
- (1985): *Moverse en libertad*. Madrid. Narcea.
- (1992): «Iniciativa y competencia: Importancia del movimiento en el desarrollo de la persona». *La Hamaca*, núm. 2.
- QUIROGA, A. P. de (1991): *Matrices de aprendizaje*. Buenos Aires. Cinco.
- WINNICOTT, D. W. (1975): *El proceso de maduración en el niño*. Barcelona. Laia.

Myrtha Hebe Chokler
Universitat de París VI
mychokler@gmail.com

Aquest article fou sol·licitat per GUIX D'INFANTIL el mes d'octubre de 2009 i acceptat el mes de novembre de 2009 per ser-hi publicat.